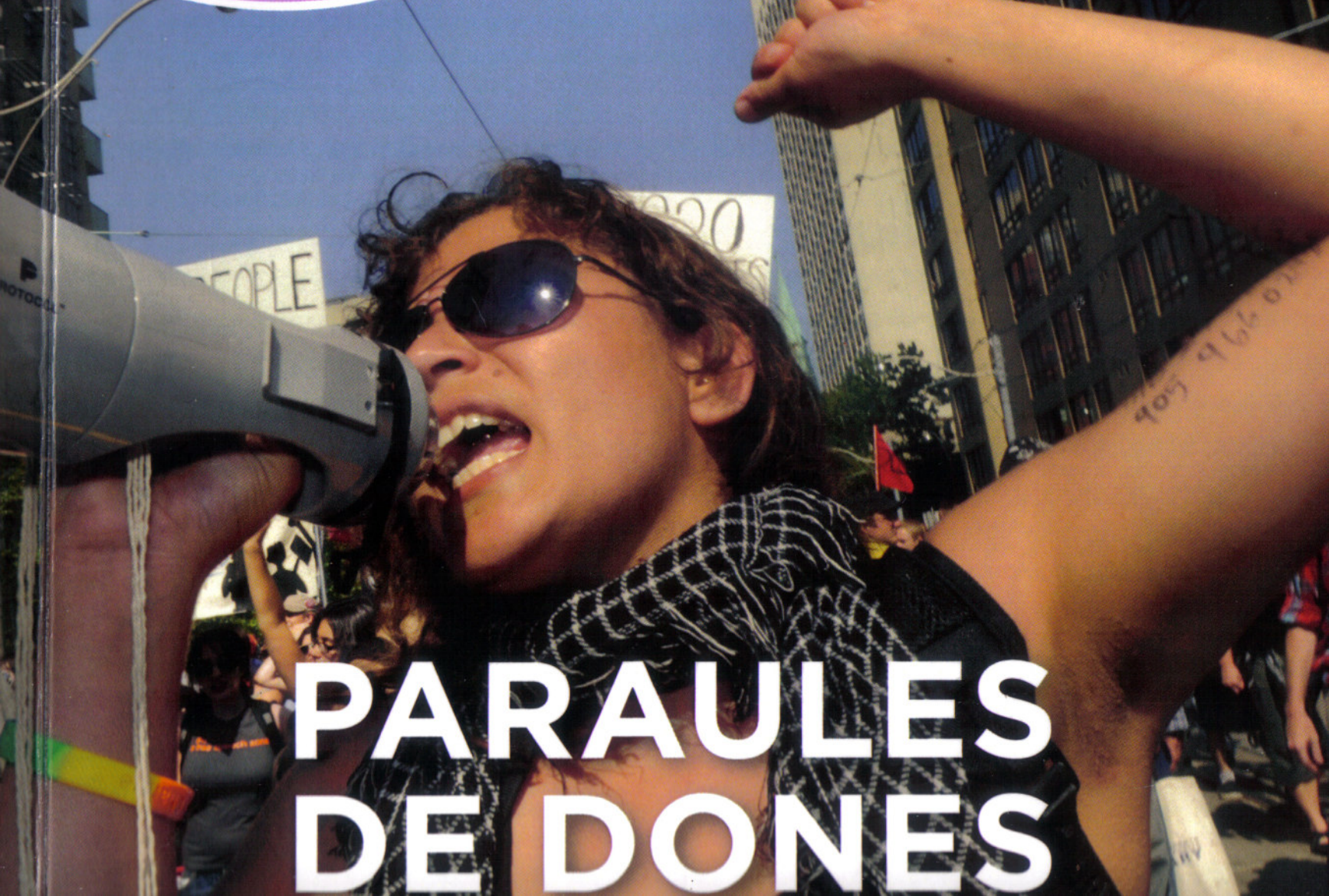

NÚMERO 8 • 2022

LIO

LECTURES DE L'INSTITUT OBRER
REVISTA DE PENSAMENT I ACCIÓ SOCIAL

**PARAULES
DE DONES**

L'IO. *Lectures de l'Institut Obrer. Revista de pensament i acció social*, és una publicació de periodicitat semestral, en paper i en digital, editada per l'Associació Cultural Institut Obrer (ACIO), entitat memorialista fundada en 1986 a València. *L'IO* està dirigida a especialistes, investigadors i professionals dels camps de les ciències humanes i socials, així com al públic en general. Es publiquen articles amb rigor metodològic i originals que contribuïsquen a la recerca dels camps multidisciplinaris d'aquest àmbit de coneixement.

Consell de redacció:

Directora: Cristina Escrivà Moscardó

Direcció del dossier: Inmaculada Verdeguer Aracil i Lorda Cortés Torregrosa

Secretària: Carmen Zorita Díaz

Vocals: Víctor Benavides, Marta Ferrer, Anzhela Malyshava, Kass Pérez, Maribel Zapata, (Grup d'Investigació de l'Associació Cultural Institut Obrer)

Pàgina web: Gabriel Benavides Escrivà

Coordinació poemes cívicosocials: Vicent Penya

Revisió textos dossier: Mercè C. Oller

English Summaries: els seus autors

Fotografies: arxius i persones depositàries

Il·lustradora convidada: Libertad Ballester

Disseny i maquetació: Román Sánchez

Impremta: Gráficas Fortuny

Consell científic:

Juan Carlos Colomer Rubio (*Universitat de València*); Lourdes Cortés Torregrosa (*Universitat de València*); Cristina Escrivà Moscardó (*Associació Cultural Institut Obrer*); Vicent Gabarda Cebellan (*Universitat de València*); Miquel Gómez Sahuquillo (*Associació Cultural Institut Obrer*); Rafael Maestre Marín (*Fundació Salvador Seguí*); José Vicente Martí Boscá (*Universitat de València*); Francesc Joan Lopez Sánchez (*Associació Cultural Institut Obrer*); Francesc Piera Francés (*Associació Gaspar Dies per a la Defensa del Patrimoni Històric-Artístic de la Ribera, Alzira*); Vicent Sampedro Ramo (*Universitat de València*); Ricard Camil Torres Fabra (*Universitat de València*); Inmaculada Verdeguer Aracil.

Comité assessor:

Ana Aguado Higón (*Universitat de València*); Marc Baldó Lacomba (*Universitat de València*); José Beltrán Llavador (*Universitat de València*); Laura Benadiba (*Asociación Otras Memorias, Argentina*); Antonio Calzado Aldaria (*Universitat de València*); Manuel China Meseguer (CEFIRE Castelló); Maria Conca i Martínez (*Universitat de València*); Joël Delhom (*Université de Bretagne*

Sud, Lorient, France); Juan Manuel Fernández Soria (*Universitat de València*); Hélène Finet (*Université de Pau et des Pays de l'Adour, France*); Edelmir Galdón Casanoves (investigador independent); Sergio Gálvez Biesca (*Instituto Iberoamericano de La Haya*); Inés García Holgado (*Coordinadora Estatal de apoyo a la Querrela Argentina contra los crímenes del franquismo*); Anna Gimeno Berbegal (*Periodista*); David Ginard Ferón (*Universitat de les Illes Balears*); Francisco A. González Redondo (*Universidad Complutense de Madrid*); Jean-Louis Guereña (*Universidad François-Rabelais de Tours, France*); Josep Guia i Marín (*Universitat de València*); Martha Heard (*Investigadora independent, Albuquerque, New Mexico, USA*); Jesús Huguet Pascual (*Consell Valencià de Cultura, València*); Ana López Navajas (*Educació i Investigació Generalitat Valenciana, Universitat de València*); Eladi Mainar Cabanes (*Investigador independent, Simat de La Valldigna, València*); Eugeni de Manuel Rozalen (*Federació Valenciana de Municipis i Províncies*); Rosa Monlleó Peris (*Universitat Jaume I*); Javier Navarro Navarro (*Universitat de València*); Mirta Núñez Díaz-Balart (*Universidad Complutense de Madrid*); Pelai Pagés i Blanch (*Universitat de Barcelona*); Patricio Pazmiño Freire (*Corte Interamericana de Derechos Humanos, Ecuador*); Pablo Pérez Garcia (*Universitat de València*); José Miguel Santacreu Soler (*Universitat d'Alacant*); Encarna Sant-Celoni i Verger (*Dones de Frontera*); Xosé Manuel Souto González (*Universitat de València*); José Ramón Valero Escandell (*Universitat d'Alacant*); Roberto Viciano Pastor (*Universitat de València*).

Administració, distribució i subscripcions:

Associació Cultural Institut Obrer

Carrer Àngel Guimerà, 53- 9ª / 46008 València.

Telèfon 657 365 708

info@institutobrero.com www.institutobrero.com

Subscripció per un any: 50 euros (2 exemplars)

Ingressos a nom de: Associació Cultural Institut Obrer

IBAN ES5201820509850208004950

L'IO no s'identifica necessàriament amb els continguts dels articles signats, sent responsables dels mateixos les seues autores i autors.

ISBN: 978-84-124529-9-0

ISSN: 2659-8515

Dipòsit Legal: V-2931-2019

Entitats col·laboradores: Atelier. Federació Valenciana de Municipis i Províncies. Societat Coral el Micalet.

ÍNDEX SUMMARY

- 3** Presentació, Cristina Escrivà Moscardó
- 5** Presentació del dossier, Immaculada Verdeguer Aracil i Lorda Cortés Torregrosa
- DOSSIER: PARAULES DE DONES**
- 9** 1. Anna Oliver Borràs
LES BASES DEL FEMINISME
- 15** 2. Desirée Mena-Tudela
VIOLÈNCIA OBSTÈTRICA: UN TERME TAN ANTIC COM ARRELAT
- 23** 3. Gabriela Moriana Mateo
SI ET MALTRACTA NO T'ESTIMA
- 31** 4. Laura Peris Bolta
LA HISTÒRIA SERÀ FEMINISTA O NO SERÀ
- 37** 5. Lucia Peiró
A NOSALTRES, A QUI NINGÚ NO ENS CONEIX
- 45** 6. Magdalena Sancho Moreno
APUNTS FEMINISTES SOBRE LA MATERNITAT. CAP A UN MATERNATGE SOCIAL I POLÍTIC
- 51** 7. Victoria Poveda Garberí
FEMINISME AFGÀ D'AHIR I D'AVUI
- 61** 8. Violeta Tena Barreda
PERIODISME AMB ULLERES VIOLETA
- 67** **ESTUDIS**
- 69** Dolors Sanchis i Rivero, Karola Fernández Carbonell i Vero Piqueras Gómez
MONS FEMINISTES, UN PROGRAMA DE RÀDIO ECOFEMINISTA
- 77** ART COMPROMÉS: Libertad Ballester
- 85** POEMES CIVICOSOCIALS:
Roser Furió i Josepa Montagut
- 98** OPINIÓ: Carmen Zorita
- 101** ENTREVISTES: Pepa Chesa i Vila
- 107** COL·LECTIUS SOCIALS:
Seminari de dones grans
Dona Veu
- 111** HOMENATGES: Alejandra Soler Girabert
- 118** PARLEM DE LLIBRES:
El silenci trencat / Feminisme per al 99 % / Ingravideses / L'Agnese va a morir / La venganza de Ariadna / 365 dones per a l'any 2022 / Matilde Salvador, una vida musical / Ulls de nit / Una besada a la llengua
- 127** PARLEM D'EXPOSICIONS
Art al carrer / Deu dones de bandera / Dones il·lustrades
- 130** RESSENYES BIOGRÀFIQUES DE LES AUTORES
- 136** NORMES DE PRESENTACIÓ D'ORIGINALS PER A L'EDICIÓ. VALENCIÀ / CASTELLÀ

SI ET MALTRACTA NO T'ESTIMA

IF HE MISTREATS YOU HE DOES NOT LOVE YOU

Gabriela Moriana Mateo

Universitat de València

RESUM

L'objectiu d'aquest treball és, d'una banda, indagar sobre el que entén l'estudiantat universitari per violència de gènere i, per una altra, esbrinar si coneixen alguna persona que la patisca. Per a això, s'han realitzat entrevistes semiestructurades escrites, anònimes i voluntàries en el Grau en Treball Social de la Universitat de València. Respecte als resultats, amb relació a la primera qüestió, la major part de l'estudiantat participant en aquest estudi no defineix la violència de gènere com la que s'exerceix contra les dones per part de les seues parelles o exparelles, d'acord amb la Llei orgànica de 2004 de mesures de protecció integral contra la violència de gènere. No obstant això, amb relació a les persones que diuen conèixer que han patit violència, s'assenyalen a si mateixes, a les dones de la seua família, amigues, companyes i conegudes, sent els agressors les seues parelles o exparelles masculines.

Paraules clau: violència de gènere, estudiantat universitari, tipus de violència, barreres, masclisme

RESUMEN

El objetivo de este trabajo es, por un lado, indagar sobre lo que entiende el estudiantado universitario por violencia de género y, por otra, averiguar si conocen a alguna persona que la sufra. Para lo cual, se han realizado entrevistas semiestructuradas escritas, anónimas y voluntarias en el Grado en Trabajo Social de la Universitat de València. Respecto a los resultados, con relación a la primera cuestión, la mayor parte del estudiantado participando en este estudio no define la violencia de género como la que se ejerce contra las mujeres por parte de sus parejas o ex parejas, de acuerdo con la Ley Orgánica de 2004 de medidas de protección integral contra la violencia de género. Sin embargo, con relación a las personas que dicen conocer que han sufrido violencia, se señalan a sí mismas, a las mujeres de su familia, amigas, compañeras y conocidas, siendo los agresores sus parejas o ex parejas masculinas.

Palabras clave: violencia de género, estudiantado universitario, tipo de violencia, barreras, machismo

ABSTRACT

The aim of this work is, on the one hand, to investigate what university students understand by gender violence and, on the other hand, to find out if they know anyone who suffers it. For this purpose, semi-structured, anonymous and voluntary written interviews were carried out in the Degree in Social Work at the University of Valencia. Regarding the results, in relation to the first question, most of the students participating in this study do not define gender violence as that which is exercised against women by their partners or ex-partners, according to the Organic Law of 2004 on comprehensive protection measures against gender violence. However, in relation to the people who say they know that they have suffered violence, they point to themselves, women in their family, friends, partners and acquaintances, with the aggressors being their male partners or ex-partners.

Keywords: gender violence, university students, types of violence, barriers, sexism

1. INTRODUCCIÓ

En l'Estat espanyol, la Llei orgànica de 2004 de mesures de protecció integral contra la violència de gènere (Llei Integral), encara que d'enunciat ampli, perquè diu tindre per objecte actuar contra la violència que, "com a manifestació de la discriminació, la situació de desigualtat i les relacions de poder dels homes sobre les dones", redueix el seu marc d'actuació a la violència que s'exerceix contra les dones per part dels homes que són o han sigut les seues parelles, fins i tot sense convivència. Així, per a aquesta llei, la violència de gènere és tot acte de violència física i psicològica, incloses les agressions a la llibertat sexual, les amenaces, les coaccions o la privació arbitrària de llibertat, tant si es produeixen en l'àmbit públic com en el privat. A aquesta definició ens referirem en aquest treball quan parlem de violència de gènere.

La violència de gènere afecta les dones de totes les classes socials, edats i nivells formatius, per la qual cosa també la pateixen les estudiants universitàries.¹ Com assenyalen Valls *et alii*,² es tracta d'una problemàtica de la qual només veiem la punta de l'iceberg, en les bases del qual estan els models hegemònics de masculinitat que perpetuen el domini dels homes sobre les dones, també en el cas de les estudiants universitàries.

1 VALLS, Rosa *et alii*, "¿Violencia de género también en las universidades? Investigaciones al respecto", RIE. *Revista de Investigación Educativa*, n. 1 (2007), p. 219-23; ÍD., "Breaking the Silence at Spanish Universities: Findings From the First Study of Violence Against Women on Campuses in Spain", *Violence Against Women*, (2016), p. 1-21.

2 DÍAZ-AGUADO, María José (Dir.), *La juventud universitaria ante la igualdad y la violencia de género*, Madrid, Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad, 2012. RUJILLO, Macarena; PASTOR, Inma, "Violencia de género en estudiantes universitarias: Un reto para la educación superior", *Psicoperspectivas*, n. 20, 1-1 (2021).

2 VALLS, Rosa (Dir.), *Violencia de género en las universidades españolas*, Barcelona, Instituto de la Mujer, 2008.

L'argument central d'aquest article és la violència de gènere soferta i vista per l'estudiantat universitari. El seu objectiu és conèixer què pensen sobre la violència de gènere i si coneixen alguna persona que la sofreix. Per a això, al llarg dels últims set anys, en les assignatures en les quals he impartit docència els he passat una entrevista semiestructurada escrita, voluntària i anònima, formada per dues preguntes: la primera, què pensen o entenen per violència de gènere i, la segona, si coneixen algú que l'haja patit.

2. RESULTATS

2.1. Definint la violència de gènere

La definició de la violència de gènere de la major part de l'estudiantat no coincideix amb la Llei Integral, igual que l'estudiantat de la recerca de la Universitat de Valladolid.³ Així, majoritàriament, entenen per violència de gènere els maltractaments contra les dones per part dels homes, la violència contra les dones o la que exerceix un sexe contra l'altre. Com assenyalen les estudiantetes de postgrau formades en gènere i polítiques d'igualtat, el concepte de gènere en aquesta llei genera massa confusió.⁴

2.2. Coneixent la violència de gènere

L'estudiantat ha esmentat diferents tipus de violència, com la violència psíquica contra els homes per part de les seves parelles femenines, la violència entre parelles homosexuals, les discriminacions que sofreixen les dones en diferents àmbits, la violència contra les dones

3 ETURA, Dunia; MARTÍN, Virginia; BALLESTEROS, Carlos, "Los estudiantes universitarios ante la violencia de género: conceptos y distorsiones", *VI Jornada de Innovación Docente de la Universidad de Valladolid*, 2016.

4 MORIANA, Gabriela (2018), "Práctica de aula con estudiantes de Postgrado", en Santamarina, Beatriz (Coord.), *Mujeres y Universidad (sin cifras), La violencia invisible*. València, Neopàtria, 2018, p. 167-187.

per part de les seves mares, pares, padrastres, homes coneguts, desconeguts i parelles que s'agredeixen mútuament. Però, sobretot, i, malgrat no definir la violència de gènere com la que sofreixen les dones per part dels homes que són o han estat les seves parelles, l'estudiantat masculí i, en molta major proporció, el femení diu conèixer dones que sofreixen violència de gènere. Per això, alguns estudis assenyalen que elles veuen més o compten més.⁵

L'estudiantat destaca que el tipus de violència més soferta per elles mateixes i per les dones que coneixen és la psíquica.

Així, i encara que en la societat està molt arrelada la creença que les violències de gènere succeeixen en major mesura entre els grups de població amb menors nivells econòmics, educatius i socials,⁶ les dones a les quals diu conèixer l'estudiantat universitari entrevistat són de la seua família (mares, germanes, cosines, ties, sogres...), amigues, companyes (de pis, treball, universitat), veïnes i conegudes. Però, a més, les estudiantes també han posat de manifest la violència que han sofert elles mateixes en les seves relacions de parella. Com ja han assenyalat altres recerques, la violència de gènere és un problema freqüent en les joves universitàries.⁷

5 DÍAZ-AGUADO, María José (Dir.), *La juventud universitaria ante la igualdad y la violencia de género*, Madrid, Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad, 2012. MERAS, Ana, "Prevención de la violencia de género en adolescentes", *Revista de Estudios de la Juventud*, (2003) p. 143-150.

6 BOSCH, Esperanza; FERRER, Victoria, "Nuevo modelo explicativo para la violencia contra las mujeres en la pareja. El modelo piramidal y el proceso de filtraje", *Revista Asparkia*, n. 24 (2013), p. 54-67.

7 VALLS, Rosa *et alii*, "Breaking the Silence at Spanish Universities: Findings From the First Study of Violence Against Women on Campuses in Spain", *Violence Against Women*, (2016), p. 1-21. TRUJILLO, Macarena; PASTOR, Inma,

Així, han manifestat que tant elles mateixes, com les dones de la seua família, amigues, companyes i conegudes, van patir violència de gènere des de molt joves i fins a edats molt avançades, en alguns casos durant moltíssim temps i en uns altres durant tota la vida; també han dit conèixer dones assassinades per les seues parelles o exparelles.

L'estudiantat destaca que el tipus de violència més soferta per elles mateixes i per les dones que coneixen és la psíquica, igual que en altres estudis.⁸ Així mateix, apunten que aquest tipus de violència precedeix a la física, com ja s'ha assenyalat en altres recerques.⁹ Aquesta qüestió és molt important per a la prevenció i detecció de la violència de gènere.

D'aquesta manera, els principals tipus de maltractaments soferts que assenyalen són: psíquics (insults a elles i a les seues amigues, culpabilitzacions, humiliacions, trucades telefòniques a hores intempestives i recurrents, xantatges, assetjament, manipulació, devaluació, menyspreu, amenaces, trencar-li objectes personals (ordinador, cotxe) i utensilis domèstics (plats), prohibicions (veure a les amigues, que s'arreglen, maquillen, vestir-se de determinada manera, eixir soles, viatjar, parlar amb

"Violencia de género en estudiantes universitarias: Un reto para la educación superior", *Psicoperspectivas*, n. 20, 1-1 (2021). VÁZQUEZ, Fernando *et alii*, "Prevalencia y factores de riesgo de la violencia contra la mujer en estudiantes universitarias españolas", *Psicothema*, n. 22-2 (2010), p. 196-201.

8 TRUJILLO, Macarena; PASTOR, Inma, "Violencia de género en estudiantes universitarias: Un reto para la educación superior", *Psicoperspectivas*, n. 20, 1-1 (2021). VÁZQUEZ, Fernando *et alii*, "Prevalencia y factores de riesgo de la violencia contra la mujer en estudiantes universitarias españolas", *Psicothema*, n. 22-2 (2010), p. 196-201. DELEGACIÓN DEL GOBIERNO PARA LA VIOLENCIA DE GÉNERO, Macroencuesta de Violencia contra la Mujer, 2019.

9 VÁZQUEZ, Fernando *et alii*, "Prevalencia y factores de riesgo de la violencia contra la mujer en estudiantes universitarias españolas", *Psicothema*, n. 22-2 (2010), p. 196-201.

xics), control (de la roba que es posen, telefònic i a través de les noves tecnologies com les xarxes socials i missatges); agressions físiques (escanyament, pallisses, empentes, segrestos i assassinats), econòmics (control de les despeses i impagament de pensions) i sexuals. L'estudiantat també posa de manifest les importants conseqüències per a la salut que els produeix la violència física o psíquica, per la qual cosa, en molts casos, han de ser hospitalitzades i seguir llargs tractaments psicològics.

No obstant això, encara que l'estudiantat assenyala la violència sexual que sofreixen algunes dones que coneixen, no posen de manifest que elles l'hagen sofert. Alguns estudis¹⁰ indiquen que les estudiants universitàries tendeixen a identificar com a violència sexual únicament les formes més greus, i no tant, altres formes com l'abús sexual o l'assetjament sexual. Probablement, també tenen dificultat d'identificar la violència sexual en l'àmbit de les relacions de parella, pot ser que en imaginari femení siga conscient el deïbit conjugal.

Així, l'estudiantat universitari entrevistat ha demostrat capacitat per a identificar diferents tipus de violència, a excepció d'algunes manifestacions de control i prohibicions. La dificultat per a identificar alguns tipus de maltractaments no físic ja ha estat detectada en altres recerques.¹¹

10 IGAREDA, Noelia; BODELÓN, Encarna, "Las violencias sexuales en las universidades: cuando lo que no se denuncia no existe", *Revista Española de Investigación Criminológica*, n. 12 (2014).

11 VALLS, Rosa (Dir.), *Violencia de género en las universidades españolas*, Barcelona, Instituto de la Mujer, 2008. DÍAZ-AGUADO, María José (Dir.), *La juventud universitaria ante la igualdad y la violencia de género*, Madrid, Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad, 2012. MERAS, Ana, "Prevención de la violencia de género en adolescentes", *Revista de Estudios de la Juventud*, (2003) p. 143-150. TAPIA, Sara (2015), "Violencia de género en las universidades o la necesidad de una intervención educativa", *International Journal of Developmental and Educational Psychology*, n. 1 (2015), p. 531-543

L'estudiantat universitari participant en aquest treball assenyala que algunes dones no són conscients de la violència que sofreixen, la minimitzen i/o normalitzen. Efectivament, com s'ha assenyalat en altres recerques, la normalització de la violència és una barrera que impedeix o dificulta a les dones escapar d'ella.¹² Però també, posen de manifest sentir-se culpables perquè la relació afectiva amb el maltractador no funcione. En aquest sentit, la majoria de recerques internacionals assenyalen que encara es continua mantenint una actitud de culpabilització de les víctimes, responsabilitzant-les d'haver provocat la situació.¹³

la majoria de recerques internacionals assenyalen que encara es continua mantenint una actitud de culpabilització de les víctimes.

L'estudiantat que ha participat en aquesta recerca ha assenyalat qüestions de màxima importància relacionades amb el masclisme, com que les dones són agredides perquè facen les tasques domèstiques no remunerades i recordar-los l'espai privat que el patriarcat els ha assignat. La relació entre la violència de gènere i el masclisme també ha

12 MORIANA, Gabriela, "Barreras para escapar de la violencia de género. La mirada de las profesionales de los centros de protección", *Cuadernos de Trabajo Social*, n. 28-1 (2015), p. 91-100. MERAS, Ana, "Prevención de la violencia de género en adolescentes", *Revista de Estudios de la Juventud*, (2003) p. 143-150.

13 IGAREDA, Noelia; BODELÓN, Encarna, "Las violencias sexuales en las universidades: cuando lo que no se denuncia no existe", *Revista Española de Investigación Criminológica*, n. 12 (2014). DÍAZ-AGUADO, María José (Dir.), *La juventud universitaria ante la igualdad y la violencia de género*, Madrid, Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad, 2012. MERAS, Ana, "Prevención de la violencia de género en adolescentes", *Revista de Estudios de la Juventud*, (2003) p. 143-150.

estat assenyalada en altres recerques amb estudiantat universitari.¹⁴

D'igual manera, l'estudiantat ha posat de manifest les importants dificultats que les dones que sofreixen violència de gènere tenen per a poder sortir de la relació de violència, com la baixa autoestima i la dependència econòmica. Però també, les complicacions a les quals s'enfronten quan volen deixar als agressors (amenaces, xantatges, manipulacions i violència física) i també, un tema especialment problemàtic i perillós, el fet de compartir descendència amb el maltractador, barreres ja assenyalades en altres estudis i que també impedeix i dificulta a les dones escapar de les relacions de parella violentes.¹⁵

Això no obstant, també assenyalen que algunes dones prefereixen posar terra pel mig i no denunciar. En aquest sentit, la falta de denúncia és ben assenyalada tant en les recerques sobre estudiantat universitari,¹⁶ com una altra mena d'estudis sobre violències.¹⁷

Així mateix, han assenyalat que encara que en alguns casos tant elles mateixes, com les do-

nes de la seua família, amigues i conegudes, interposen denúncia per violència de gènere, l'ordre d'allunyament no evita la por i les conseqüències, fins i tot, que les assassinen. Aquesta absència o inadequada protecció podria considerar-se violència institucional, en el sentit de violència permesa o tolerada per l'estat, seguint la declaració de la Violència contra les dones de l'Organització de Nacions Unides (ONU, 1994).

3. CONCLUSIONS

Malgrat que l'estudiantat no comparteix la definició de violència de gènere de la Llei Integral (2004), i fan referència a altres tipus de violència, la immensa majoria d'estudiants universitàries entrevistades diuen haver sofert des de molt joves diferents tipus de violència en les seues relacions de parella amb importants conseqüències físiques i psíquiques; cap estudiant refereix haver sofert violència de gènere. Tant les noies com els nois que han participat en aquest treball manifesten conèixer a dones de la seua família, amigues, companyes i conegudes que sofreixen violència en les seues relacions de parella.

L'estudiantat participant en aquest estudi no ha posat d'assenyalat cap situació de violència exercida en la universitat, en la qual es produeix un altre tipus de situació de desigualtat de poder, a més de la desigualtat entre els sexes. Pot ser que això es dega al fet que la immensa majoria de participants en aquest treball són d'una assignatura del primer quadrimestre de primer curs, per la qual cosa convindria continuar investigant sobre aquest tema, ja que les universitats no es deslliuren d'aquest problema, com ja s'ha posat de manifest.¹⁸

14 DÍAZ-AGUADO, María José (Dir.), *La juventud universitaria ante la igualdad y la violencia de género*, Madrid, Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad, 2012.

15 MORIANA, Gabriela, "Barreras para escapar de la violencia de género. La mirada de las profesionales de los centros de protección", *Cuadernos de Trabajo Social*, n. 28-1 (2015), p. 91-100.

16 VALLS, Rosa *et alii*, "¿Violencia de género también en las universidades? Investigaciones al respecto", *RIE. Revista de Investigación Educativa*, n. 1 (2007), p. 219-231. VALLS, Rosa; FLECHA, Ainhoa; MELGAR, Patricia, "Violència de gènere a les universitats catalanes: mesures per a la prevenció i superació", *Temps d'Educació*, n. 35, (2008), p. 197-212. IGAREDA, Noelia; BODELÓN, Encarna, "Las violencias sexuales en las universidades: cuando lo que no se denuncia no existe", *Revista Española de Investigación Criminológica*, n. 12 (2014).

17 DELEGACIÓN DEL GOBIERNO PARA LA VIOLENCIA DE GÉNERO, Macroencuesta de Violencia contra la Mujer, 2019.

18 VALLS, Rosa *et alii*, "Breaking the Silence at Spanish Universities: Findings From the First Study of Violence Against Women on Campuses in Spain", *Violence Against Women*, (2016), p. 1-21. Pikara Magazine <https://www.pikaramagazine.com/>

Finalment, cal ressenyar la importància que la institució universitària conega i siga conscient de la violència que sofreixen el seu estudiantat, les dones de la seua família, amigues, companyes i conegudes, així com de la ineludible necessitat de la seua implicació en la prevenció i detecció d'aquest important problema social. Per això, continua sent necessària la formació en igualtat entre els sexes i no discriminació, no sols perquè la normativa estatal i autonòmica obliga, sinó perquè es tracta d'una qüestió de drets humans i de justícia social. És molt rellevant que les estudiants, futures professionals i dones en general reconeguen tots els tipus de violències i siguin conscients, d'una banda, del tremend mal que els pot causar i, per una altra, del seu dret a una vida lliure, tant de la violència en les seues relacions de parella, com de totes les altres manifestacions violentes que sofreixen pel fet de ser dones.

4. BIBLIOGRAFIA

BOSCH, Esperanza; FERRER, Victoria, "Nuevo modelo explicativo para la violencia contra las mujeres en la pareja. El modelo piramidal y el proceso de filtraje", *Revista Asparkia*, n. 24 (2013), p. 54-67.

Delegación del Gobierno para la violencia de Género, Macroencuesta de Violencia contra la Mujer, 2019.

DÍAZ-AGUADO, María José (Dir.), *La juventud universitaria ante la igualdad y la violencia de género*, Madrid, Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad, 2012.

elsaltodiario.com/abusos-sexuales/universidades-acoso-sexual-cum-laude-en-silencio. Universia <https://www.universia.net/es/actualidad/orientacion-academica/violencia-genero-universidad-1122732.html>. UJI de Castelló <https://www.publico.es/sociedad/universitat-jaume-i-castello-universidad-encubre-agresor.html>

ETURA, Dunia; MARTÍN, Virginia; BALLESTEROS, Carlos, "Los estudiantes universitarios ante la violencia de género: conceptos y distorsiones", *VI Jornada de Innovación Docente de la Universidad de Valladolid*, 2016.

GARCÍA DÍAZ, Vanesa *et alii*, "Violencia de género en estudiantes de enfermería durante sus relaciones de noviazgo", *Revista de Atención Primaria*, n. 45-6 (2013), p. 290-296.

IGAREDA, Noelia; BODELÓN, Encarna, "Las violencias sexuales en las universidades: cuando lo que no se denuncia no existe", *Revista Española*.

MERAS, Ana, "Prevención de la violencia de género en adolescentes", *Revista de Estudios de la Juventud*, (2003) p. 143-150.

MORIANA, Gabriela, "Barreras para escapar de la violencia de género. La mirada de las profesionales de los centros de protección", *Cuadernos de Trabajo Social*, n. 28-1 (2015), p. 91-100.

MORIANA, Gabriela (2018), "Práctica de aula con estudiantes de Postgrado, en Santamarina, Beatriz (Coord.), *Mujeres y Universidad (sin cifras), La violencia invisible*. València, Neopàtria, 2018, p. 167-187.

TAPIA, Sara (2015), "Violencia de género en las universidades o la necesidad de una intervención educativa", *International Journal of Developmental and Educational Psychology*, n. 1 (2015), p. 531-543.

TRUJILLO, Macarena; PASTOR, Inma, "Violencia de género en estudiantes universitarias: Un reto para la educación superior", *Psicoperspectivas*, n. 20, 1-1 (2021).

VALLS, Rosa *et alii*, "¿Violencia de género también en las universidades? Investigaciones al respecto", *RIE. Revista de Investigación Educativa*, n. 1 (2007), p. 219-231.

VALLS, Rosa (Dir.), *Violencia de género en las universidades españolas*, Barcelona, Instituto de la Mujer, 2008.

VALLS, Rosa; FLECHA, Ainhoa; MELGAR, Patricia, "Violència de gènere a les universitats catalanes: mesures per a la prevenció i superació", *Temps d'Educació*, n. 35, (2008), p. 197-212.

VALLS, Rosa *et alii*, "Breaking the Silence at Spanish Universities: Findings From the First Study of Violence Against Women on Campuses in Spain", *Violence Against Women*, (2016), p 1-21.

VÁZQUEZ, Fernando *et alii*, "Prevalencia y factores de riesgo de la violencia contra la mujer en estudiantes universitarias españolas", *Psicothema*, n. 22-2 (2010), p. 196-201.

